

Mannen-onder-elkaar aan de toeg van Haven 7 | Vlnr: Cyriel Barbé, lid sinds 2017 en bestuurslid 'concerten/reizen'; Gerard van der Stelt, lid sinds 1996 en ex-bestuurslid 'PR & communicatie'; Paul Oord, lid sinds 2004 en oud-voorzitter; Jan van Noort, lid sinds 1967. Jan behoort (o.m. als bibliothecaris) al héél lang tot de zeer gewaardeerde 'stille krachten' van BM.

In hoofdstuk 6 werd bij het thema 'Over zangersfeesten, bacchanalen en schandalen' gewezen op de 'Wein, Weib und Gesang Kultur' van mannen-onder-elkaar als een van de redenen voor het ontstaan van liedertafels in de 19e eeuw. Dit behoeft een kleine correctie, want het sfeertje onder het gros van de zangers was er toch vooral eentje van Wein -ohne Weib- und Gesang. Daarbij dient men bij Wein ook op de eerste plaats aan liters bier te denken. Er werd ook op gewezen dat bij de doorgaans uit 'hogere kringen' afkomstige oprichters van veel liedertafels 'verhef-

fingsidealen' een rol speelden. In de tijd van de Verlichting werd samenzang immers beschouwd als een geschikt middel om 'het volk' te beschaven. Men sprak en schreef in dat tijdsgewricht over "de veredeling van de massa" of "de verheffing van het proletariaat". Hierbij had men over het algemeen de ongeletterde en dranklustige arbeider of mijnwerker uit de pauperwijken van de grote industriesteden op het oog. Heel wat liedertafels van het eerste uur zagen dan ook het levenslicht als fabrieks- of mijnkoor (zie ook bij hoofdstuk 4 'Het koor van de brouwerij').

De eerste generaties zangers werden 'werkende leden' genoemd. Of deze benaming werd ingegeven door de sociaal-maatschappelijke achtergrond van de zangers van het eerste uur is niet helemaal duidelijk. Behalve werkende leden telden de oorspronkelijke liedertafels (mannenkoren) ook 'leden'. Deze categorie leden (ook wel aangeduid als 'gewone leden') zou je min of meer kunnen vergelijken met de hedendaagse 'Vrienden van BM'.

'Werkende leden' van *Het Genker Mijnwerkerskoor*. Dit vnl. uit ex-mijnwerkers bestaande mannenkoor werd overigens pas in januari 1988 als *immaterieel erfgoed* opgericht. Een van de doelstellingen daarbij was de '*mijnwerker-mens*' op een *verhoog te plaatsen*. Alle oorspronkelijke Belgisch- en Nederlands-Limburgse mijnkoren zijn met de sluiting van mijnen van lieverlee opgehouden te bestaan. Toen in 2015 de 50^e verjaardag van de sluiting van de Nederlands-Limburgse mijnen werd herdacht geschiedde dit in aanwezigheid van zingende kompanen uit België. Hierbij zal ongetwijfeld *Glück Auf* door velen uit volle borst zijn meegezongen.

Vanzelfsprekend waren de 'gewone' leden van BM ook allemaal mannen. Of beter gezegd, 'heren van stand' gelet op de 19^e-eeuwse klassenmaatschappij. Deze heren beheersten ook het publieke domein en troffen elkaar op sociëteiten waar, onder het genot van een borrel en een sigaar, menig politiek en/of particulier zaakje werd beklonken. 'De vrouw' speelde in de maatschappij van toen, waarin 'de schapen' ook strikt van 'de bokken' gescheiden werden gehouden, geen enkele rol van betekenis. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat er in de eerste decennia van het

bestaan van BM en andere liedertafels aparte *Heeren- en Dames - Concerten* werden gegeven. De herenconcerten waren louter toegankelijk voor leden en mannelijke genodigden die ook veelal behoorden tot de kringen van burgerlijke en militaire autoriteiten. Wanneer ook de echtgenotes (en andere huisgenoten) van werkende en gewone leden welkom waren, dan sprak men van damesconcerten. Daarnaast werden er *buitengewone concerten* georganiseerd die, tegen betaling van de geldende entreprijs, voor iedereen toegankelijk waren.

Stadsarchieffoto uit 1901 van de ontmoetingszaal van *Sociëteit en Schouwburg Concordia*. Concordia (d.d. 1883) was niet de enige en zeker niet de eerste sociëteit in Breda. Zo waren er bijvoorbeeld nog de *Groote Sociëteit* en *Den Katholieke Kring* die in 1875 'ons' pand aan Haven 7 betrok (zie bij hfd. 5 onder *Een 'stillen wensch' vervuld*). De Groote Sociëteit was gevestigd aan de Veemarktstraat in het pand waarin voordien *Het Gouden Kruis* (met daarin het eerste repetitie- en concertzaaltje van BM) gehuisvest was (zie ook bij de inleiding op hfd.5, 'Op netten stand gelegen', waarin een foto van het betreffende pand is opgenomen).

Noot: Bij de *doorbraak van de liedertafel* in het Brabant van de 19^e eeuw speelde het doorwerken van de sociëteitsgedachte, de *echte mannenclub* met zijn gezelligheid van *jongens-onder-elkaar*, een niet te onderschatten rol van betekenis. Interessant is ook het volgende: In Brabant hadden de mannenkoren de wind ongetwijfeld in de zeilen. Vooreerst kon men beschikken over de aanwas uit de kerkkoren die sedert de toegestane vrijheid voor het katholieke leven een periode van bloei, althans van een ruimere activiteit tegemoet gingen. Ook het feit dat de roomse geestelijkheid het bestaan van afzonderlijke verenigingen voor mannen en vrouwen in de hand werkte () droeg het zijne bij aan het opkomende mannenkoorwezen. (bron: 'Het muziekleven in Noord-Brabant, 1770-1850' (1982, dr. H.J. Zomerdijs).

De heren die de Heeren – Concerten bijwoonden waren dus doorgaans ‘heren van stand’. En zoals dat betaamt in notabele kringen speelde daarbij ‘zien en gezien worden’ ongetwijfeld een rol. Bij het ‘gezien’ willen worden doet kleding ertoe. *Kleren maken de man* immers. In dit hoofdstuk gaat het evenwel niet over de 19^e-eeuwse mannenmode, maar over de uiteindelijke aanschaf van smokings voor alle zangers in 1985.

Zoals in het voorafgaande aangestipt telde ‘de vrouw’, laat staan ‘de proletarische vrouw’, lange tijd niet mee in de door mannen gedomineerde maatschappij. Vrouwen werden in feite tot ver in de 20^e eeuw op tal van sociaal-maatschappelijke terreinen achtergesteld. Een eerste stap in de strijd om gelijkberechtiging was het verwerven van kiesrecht in 1917. De jaarlijkse internationale *vrouwendag* op 8 maart herinnert nog altijd aan dit feit. In juni van dat historische jaar nam BM deel aan een *zangwedstrijd* in de Koopmansbeurs van Amsterdam en ongetwijfeld zal dat concours de gemoederen van de werkende leden méér bezig hebben gehouden dan de zege van Aletta Jacobs.

Bij de afbeelding: *De Proletarische Vrouw* was een tijdschrift voor arbeidsters en arbeidersvrouwen. Het blad werd in de periode 1905 - 1940 door de Sociaaldemocratische Vrouwenpropagandaclub in Amsterdam uitgegeven.

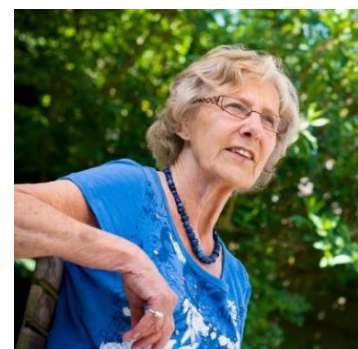

Bij de betreffende zangwedstrijd (zie ook bij hfd. 6 onder ‘Over zangersfeesten, bacchanalen en schandalen’) won BM ‘silver’ in de klasse Uitmuntendheid. De sfeer van mannen-onder-elkaar was daarna natuurlijk als vanouds, getuige het volgende citaat uit ‘125 jaar KZBM’: *Bij terugkeer in Breda worden de zangers in Paviljoen Valkenberg verwelkomd; de rest van de avond verloopt zodanig, dat (om het in de woorden van De Bredanaar te zeggen) “we daarover niets meer behoeven te zeggen. Wie zanger is, begrijpt dat toch wel en wie geen zanger is begrijpt dat toch niet”*

Omstreeks 1917 | Stadsarchiefphoto van *Paviljoen Valkenberg* dat tot 1881 de buitensociëteit was van de eerder genoemde *Groote Sociëteit*

Het moge duidelijk zijn dat ook binnen de BM-gelederen de mannen-onder-elkaar cultuur werd gekoesterd. Niet alleen zat men in het verre verleden niet te wachten op het waakzame oog van ‘moeder-de-vrouw’ bij de met drank overgoten zangersfeesten en zangwedstrijden, strikt genomen was dat tot 2000 (!) óók het geval bij alle tot dan toe georganiseerde meerdaagse buitenlandse koorreizen. Onder invloed van het in 1989 opgerichte ‘Comité Vrienden van BM’, met onder andere Betty Adank ‘op de barricaden’, kwam daar stapsgewijze verandering in. De eerste stap werd gezet in 1990, de tweede in 1995.

Bij beide lustrumreizen naar respectievelijk Parijs en Praag was sprake van ‘schaduwreizen’ waarbij partners (en overige Vrienden) in eigen hotels werden ondergebracht en een eigen programma volgden. Pas in het millenniumjaar kwam er een stilzwijgend einde aan de seksescheiding bij buitenlandreizen. *Een cultuuromslag in drie bedrijven* met andere woorden. De slotacte speelde zich af in de minstens even historische stad als Parijs en Praag en wel in Wrocław, de zusterstad van Breda.

Betty Adank – Bik (1934 – 2013) | Betty was een gekende en gewaardeerde persoonlijkheid in Breda, want actief in sociaal-maatschappelijke en culturele kringen, zoals: de volksuniversiteit ‘De Breda-Aa’, de Culturele Raad, de Stg Grote kerk, de Unie van Oranjesteden, de Heerlijke Orde en Stg. 4 mei

Was er bij de meerdaagse buitenlandse koorreizen sprake van een geleidelijke cultuuromslag in drie bedrijven, de aanstelling van Sonja Feenstra als dirigent ging min of meer gepaard met een cultuurschok. Met haar benoeming in 2006 kwam er na 141 jaar immers een einde aan de hegemonie van mannen op de bok van BM en “dat was even wennen voor de heren”. VROUW ALS DIRIGENT VAN MANNENKOOR stond er dan ook in kapitalen boven het nieuwsbericht in BN/deSTEM van 13 oktober van dat jaar. De breuk met het verleden hing samen met het ‘dubbelleven’ van Marcel Verhoeff als BM-dirigent en artistiek leider van het Don KosakenChor Rusland, want: *Als chef-dirigent van dit vermaarde koor wordt zijn beschikbare tijd steeds meer in beslag genomen door het toenemend aantal uitvoeringen in vrijwel geheel Europa. Dit heeft tot gevolg gehad dat het bestuur van het Breda’s Mannenkoor -in overleg met Marcel Verhoeff- heeft besloten tot de aanstelling van een nieuwe dirigent, die samen met hem het koor zal leiden* (citaat uit de Bredase Bode van 25 oktober 2006).

Oktober 2006, Sonja ondertekent haar contract aan de ‘stamtafel’ van Haven 7 | Het volgende citaat is eveneens afkomstig uit voornoemd artikel in de Bredase Bode: *Na een uitvoerige selectieprocedure werd dirigent Sonja Feenstra uit het Belgische Tongeren uitgenodigd om naast Marcel Verhoeff plaats te nemen op de bok van het Breda’s Mannenkoor. Dat was even wennen voor de heren. Een dame die hen komt menen. Maar Sonja dwong vanaf de eerste kennismaking respect af door haar gedrevenheid, professionele opvattingen en haar uitstraling. Gezien haar achtergrond en repertoire-keuze, haar ruime ervaring als zangpedagoge, zangeres met podiumervaring en als dirigent bij 3 koren, lijkt zij een grote aanwinst voor het Breda’s Mannenkoor. Tijdens de eerste repetities onder haar leiding werd meteen al duidelijk dat de in Friesland geboren Sonja zeker geen kloon is van Marcel Verhoeff. Zij is een sterke persoonlijkheid met een geheel eigen stijl en met een brede muzikale belangstelling voor tal van genres, van musical tot opera, van traditionals tot religieus repertoire. Kortom, de mannen van het Breda’s Mannenkoor kunnen met deze dirigent hun hart ophalen.*

Ondanks alle loftuigen aan het adres van Sonja “vanaf de eerste kennismaking” kwam er evenwel al na een kleine twee jaar een ietwat diffuus einde aan haar verbintenis met BM. Haar aanstelling als dirigent was er echter een zonder weerga in de koorgeschiedenis en daarom van historische betekenis. Dat Sonja geen vaste voet aan de BM-grond heeft verkregen kan voor een deel verklaard worden binnen de context van vrouwen

in een mannenwereld. Van oudsher is het dirigeren van koren en orkesten immers een ‘mannending’. Dit geldt ook voor het componeren van muziek. Van de kleine 800 ooit door BM gezongen werken vanaf 1865 tot heden zijn er dan ook slechts 5 van vrouwelijke signatuur. De eerste daarvan, Johanna Bordewijk – Roepman, verschijnt (bij wijze van spreken) ook pas in 1954 ‘op het toneel’.

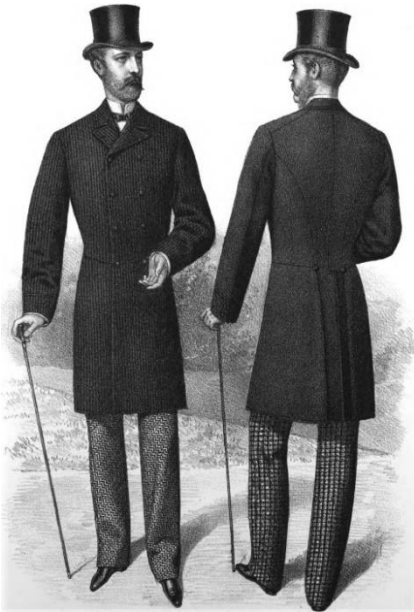
Het hedendaagse mannen-onder-elkaar sfeertje is vooral te proeven rondom de toog van Haven 7. Hoewel er van meet af aan, dat wil zeggen vanaf 1906, een bar(retje) tot het interieur van ons verenigingslokaal behoorde, wordt de bar pas sinds 1984, met een onderbreking in de periode 1990 – 1995, in eigen beheer geëxploiteerd.

Piet Dekkers (lid sinds 1985) in actie bij het Gevelconcert 2004. In de periode 1995 - 2006 was Piet de eindverantwoordelijke man achter de toog van Haven 7. Op de achtergrond de bar zoals die er uitzag ten tijde van *Trattoria Il Teatro* (zie bij hoofdstuk 5: ‘Op netten stand gelegen’).

Over Heeren, Dames en Buitengewone Concerten

Tot in de zestiger jaren van de vorige eeuw was seksescheiding in het maatschappelijk leven een heel gewoon verschijnsel. Jongens en meisjes gingen bijvoorbeeld naar aparte scholen. Vrouwen en mannen zaten gescheiden van elkaar in de kerk. Ziekenhuizen waren verdeeld in een mannen- en een vrouwenvleugel en in zwembaden was gemengd zwemmen verboden. In die tijdsgeest pasten ook de onderscheiden concerten voor (elitaire) Heeren en voor hun, door de Heer des Huizes vergezeld, (notabele) Dames. Naar aanleiding van het allereerste Heeren-concert in de BM-historie in februari 1866 schreef *Een geïntroduceerde* de volgende gloedvolle brief aan *Mijnheer de redacteur* van de plaatselijke courant:

Breda, 27 February 1866

Mijnheer de redacteur!

Heb de goedheid het navolgende in Uw veelgelezen blad op te nemen. Onder veelvuldigen zangvereeningen, zoowel hier als elders, over welke uitvoeringen de bladen met lof mogen gewagen, behoort voorzeker het "Breda's Mannenkoor", dat Zondag den 25 february 1866, in de bovenzaal van het Gouden Kruis, bij den heer G. Hoeymans, hare eerste buitengewone uitvoering gaf.

Reeds ten ruim 12 ure, en alzoo een half uur vòòr den aanvang, was de zaal eivol om den zang van dat, nog slechts 4 maanden bestaande, gezelschap aan te horen. Als onpartijdig muziekliefhebber acht ik mij dan ook gerechtigd den gunstigen afloop daarvan meede te deelen, en durf verklaren, dat de leden zich meesterlijk van hunne taak hebben gekweten, daar al de stukken, zonder onderscheid, met het beste succes werden uitgevoerd, zóó zelfs, dat het ieders verwachting te boeven ging en aanleiding gaf, dat er zich, staande die bijeenkomst, naar ik verneem, ongeveer 30 heeren als lid hebben aangemeld.

Moge dit gezelschap steeds in bloei toenemen en de aanmoediging en medewerking van velen ondervinden, dan lijdt het geen twijfel of Breda's Mannenkoor zal onze stadgenooten nog menig genotvol uur verschaffen.

Een geïntroduceerde.

Op 10 mei van datzelfde jaar gaf de prille Liedertafel BM in dezelfde ruimte een Damesconcert ten beste. Ook van dit concert is een *ontboezeming in de beste traditie van de "romantiek" van die dagen* bewaard gebleven. Deze lyrische brief is ondertekend met H.D., maar zal vast van de hand van dezelfde 'onpartijdige muziekliefhebber' afkomstig geweest zijn (bron van alle citaten: *Grepen uit de geschiedenis van het Breda's Mannenkoor* in het verenigingsblad 'Dit zijn Goeie Berichten' d.d. 5 febr. 1987).

De illustraties uit 1880 geven een idee van de mode voor elitaire heren en notabele dames uit de tijd van de *Romantiek* (1820 – 1910)

"Breda's mannenkoor" gaf op Maandag j.l. des avonds een tweede uitvoering, nu met introductie van dames, in de bovenzaal van het Gouden Kruis, bij de heer G. Hoeymans.

Was het te verwonderen, dat de talrijke leden, na den gunstigen afloop der eerste uitvoering, trouw aanwezig was en; -dat verscheidene dames deze uitvoering met haar bijzijn vereerden en als zoovele bloemen de zaal versierden?

De hoop op een genotvollen avond had allen weer aanwezig doen zijn. En voorzeker – die hoop werd niet beschaamd. Het programma, met zorg en smaak gekozen, prijkte met namen van mannen als Mozart, Kücken, Heinze, Abt, enz., wier prachtige compositiën met smaak en gevoel werden ten gehoor gebracht.

Wij mogen geen misbruik maken van de ons toegestane ruimte en kunnen dus niet in bijzonderheid treden omtrent de uitvoering zelve. Alleen moeten wij er op wijzen dat "Bede" van Heinze een onbeschrijflijke indruk op het gehele auditorium maakte; -zulke

compositiën spreken luide tot het hart en de geest tegelijk. In zulke oogenblikken maakt een ongekend gevoel zich van den mensch meester; die wondervolle accoorden suizen als een droom der kindsheid, en vervullen het harte met een naamloos zoet verlangen; in zulke oogenblikken is het waar wat de dichter zegt:

*Dieper en wilder dan golf en orkaan,
Stormen gedachten en wenschen door 't harte,
Deining en slinging van vreugd en van smarte,
Hopen en vreezen; -bewustzijn en waan!*

De onverdeelde bijval, die de zangers telkenmale verwierven, was een overtuigende blijk dat het aanzienlijke auditorium hunne talenten erkende en waardeerde. Na deze uitvoering, met zulk een schitterende uitslag bekroond, durven wij met de gegrondste hoop "Breda's Mannenkoor" eene glansrijke toekomst voorspellen; eene toekomst, duurzaam gewaarborgd door de belangstelling van alle stadgenooten, die toonkunst en muziek naar waarde weten te schatten.

Gustav Heinze (1820 – 1904) | Met 9 liederen prijkt deze door de goegemeente vergeten toondichter hoog op de 'componisten top 10 lijst'. Samen met de onvergetelijk Wolfgang Amadeus Mozart staat hij op een gedeelde 6^e plaats. Bij leven was Gustav een veelzijdig musicus die al op 15 jarige leeftijd, op voorspraak van Felix Mendelssohn, een plaats verwierf in het beroemde Gewandhausorchester in Leipzig. In zijn jonge jaren bespeelde Gustav o.a. klarinet, dwarsfluit, hobo en fagot. Pas Op latere leeftijd ging hij zich toeleggen op componeren. In 1850 vestigde Gustav zich in Amsterdam waar hij een eigen muziekschool oprichtte en dirigent werd van Liedertafel Euterpe. Gustav, die in 1882 Nederlands staatsburger werd, is tevens (samen met o.a. Richard Hol – zie bij 'De verheffing van het volk') de oprichter geweest van de *Nederlandsche Toonkunstenarenvereniging*. Deze vereniging (thans Koninklijke

Nederlandse Toonkunstenaren Vereniging - KNTV) stelde zich ten doel "de belangen der Ned. toonkunstenaren in het alg. en die van de leden in het bijz. te behartigen". De KNTV (d.d. 1885) moet niet verward worden met de 'Maatschappij ter bevordering van de toonkunst', het overkoepelende orgaan van de Toonkunstkooren in Nederland (zie eveneens hfd, 2 onder 'De verheffing van het volk').

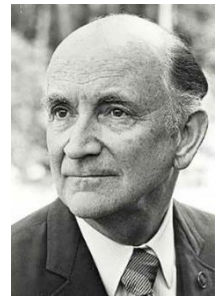
Behalve Heeren en Dames Concerten (waarvan het niet helemaal duidelijk is wanneer er een einde kwam aan deze praktijk) werden er dus ook *buitengewone concerten* georganiseerd die voor iedereen op vertoon van een entreekaartje toegankelijk waren. Dergelijke concerten vormden een welkome bron inkomsten, maar met enige regelmaat dienden ze ook 'het goede doel'. Heel de BM-historie is doorspekt met een breed scala aan benefietconcerten. Op *Zondag 13 Februari 1876* bijvoorbeeld gaven *Dames en Heeren Dilettanten m.m.v. Kon. Muziekver. "Vlijt en Volharding" en "Breda's Mannenkoor"* een liefdadigheidsconcert *ten voordeele van verminkte en ongelukkig geworden strijders uit den oorlog tegen Adje*. Anno 2022 dienen wij beschaamd ons hoofd te buigen voor al het koloniaal geweld dat in naam van God, koning en vaderland elders werd aangericht, maar in die tijd gingen onwetendheid en de trots op *Hollands Glorie* nog stevig hand in hand.

De titel 'Hollands Glorie' komt op de BM-repertoirelijst niet voor. Het allereerste (in 1868) door het koor gezongen lied waaruit nationalistische trots spreekt is *Wien Neêrlands bloed* van Johan Wilhelm Wilms. De afgebeelde partituur omslag is van een 'populaire marsch voor klavier en solo' van Johan Sluiter. De opmaak laat zich evenwel gemakkelijk associëren met het roemruchte tijdperk van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) in de 17^e eeuw waaraan 'Holland', door onderdrukking en uitbuiting, tot op de dag van vandaag haar welvaart heeft te danken. De Atjeh-oorlog kan in het verlengde daarvan begrepen worden. De oorlog woedde tussen 1873 en 1942 in het noorden van Sumatra en geldt thans (met naar schatting 100.000 inheemse doden) als een dieptepunt in onze koloniale geschiedenis. Alles draaide immers om het veilig stellen van de zeevaart door Straat Malakka tegen zeeroverij uit Atjeh. Het afgebeelde schilderij van Jules Garnier stelt de *Slag om Samalanga* in 1878 tijdens de Atjeh-oorlog voor. Het behoort tot de collectie van Bronbeek, het rusthuis voor oud-militairen van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL).

Het betreffende benefietconcert werd gegeven *in de Zaal van den Schouwburg te Breda*. Destijds wist iedere Bredenaar dat daarmee ‘De Comedie’ aan de Oude Vest werd bedoeld. De dagen van dit theatertje waren geteld toen de *Sociëteit en Schouwburg Concordia* op 10 juli 1881 haar deuren aan het Van Coothplein opende. In 1994 viel het doek voor déze schouwburg. Maar in die tussenliggende periode zou BM daar een paar honderd buitengewone –ook in de zin van bijzondere– concerten geven. Een legendarisch optreden in 1938 in samenwerking met Josef Schmidt passeerde reeds de revue in hoofdstuk 4 (zie onder ‘Zo vader. Zo zoon’). Josef vulde die historische avond met 10 aria’s, waaronder *E lucevan le stelle* uit de opera Tosca van Giacomo Puccini. De bijdrage van BM bestond uit 2 liederen vóór en 3 liederen ná de pauze. Het koor opende het concert met *Alter Baum* van Ernst Honegger, een romantisch lied uit de liedertafel-traditie. In feite droeg heel de avond het stempel van *de Romantiek*. Best verrassend daarom dat BM haar bescheiden optreden besloot met *Dat liet van den rijnschen wijn* van Henk Badings. Deze componist geldt namelijk als een prominente representant van de *muziek van de 20^e eeuw*, een stroming die (mede door de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog) een reactie was op alle ‘zoete muziek’ uit de 19^e eeuw. In 1938 moet *Dat liet* dus erg modern in de oren hebben geklonken.

Henk Badings (1907 - 1987) werd in Bandung (Nederlands-Indië) geboren, maar groeide vanaf zijn 8e op in Nederland. Henk was op velerlei gebied begaafd. Hij had bijv. een talent voor schilderen, dichten en was een kei in wiskunde. Op 12-jarige leeftijd schreef hij zijn eerste vioolsonate. Aan een carrière als componist begon hij evenwel pas na zijn studie mijnbouw aan Technische Hogeschool van Delft. Na enige tijd werkzaam te zijn geweest als wetenschappelijk medewerker in de historische geologie en paleontologie ging Henk zich geheel aan de muziek wijden. Zijn oeuvre is zeer uiteenlopend (zie Wikipedia). Als een der eersten componeerde hij elektronische muziek.

In het hoofdstuk *Van bovenzaal (in het Gouden Kruis) naar grote zaal (in het Chassé Theater)* komen we terug op meer memorabele BM-concerten in de diverse theaters die Breda rijk is geweest. Op deze plaats enkele citaten uit pers-verslagen naar aanleiding van enkele optredens in Concordia. De citaten illustreren de tijdgeest en de sfeer in concertzalen aan het begin van de 20e eeuw. Naar aanleiding van een optreden in oktober 1901 stond in het Dagblad voor Noord-Brabant het volgende te lezen: *Dan bestaat,*

schijnt, bij een deel van het publiek in Concordia de onhebbelijke gewoonte om te applaudisseeren op eene wijze, die niet streng genoeg kan worden gelaakt. Als het stampen met de voeten geen geluid meer genoeg schijnt te maken (ik vind het anders nog al wat, als het vlak boven je hoofd gebeurd), dan moeten de stoelen het met de stokken ontgelden. Zulk een applaus bereikt juist het tegendeel van wat met bedoelt. 't Is niet aanmoedigend, maar afmattend en het stompt af.

In een recensie naar aanleiding van het traditionele *winterconcert* van 1902 verzochtte mogelijk dezelfde verslaggever dat na de pauze *alles in de groote zaal als in een nevel van rook verhuld was* en dat *de kelners met hun aanhouden geloop met leege glazen enz. door de krakende en piepende deur vreeselijk gehinderd hebben achter in de zaal.*

Bij de foto uit het Stadsarchief Breda: De interieurfoto van de concertzaal van schouwburg Concordia stamt uit de periode 1890 – 1895. Op de afbeelding staan kinderen uit arme Bredase gezinnen die toentertijd jaarlijks een gratis maaltijd vanuit het *Algemeen Armbestuur* (waarvan BM-

medeoprichter Frans Smits – zie hfd. 4 onder ‘De dynastie Smits van Waesberghe’) kregen aangeboden. Te zien is ook de balustrade waaronder de geplaagde verslaggever gezeten was. Uit andere bronnen weten we dat *“de stoelen die het moesten ontgelden”* klapstoelen waren. Tijdens concerten en voorstellingen stonden deze rondom tafeltjes opgesteld. Ten behoeve van de maaltijd werden de tafeltjes tegen elkaar geschoven. Het kabaal in de ruimte, ook al vanwege de houten vloeren, kan men zich voorstellen.

De laatste passage heeft betrekking op een concert in februari 1919. BM wordt in het betreffende stuk publiekelijk aan de schandpaal genageld met de constatering dat de vereniging het zelf niet zo nauw neemt met de eigen bepalingen, want (aldus een wederom verbolgen journalist): *In de algemeene bepalingen van orde, afgedrukt op het programma, lees ik:*

“Gedurende de uitvoeringen blijven de toegangen tot de concertzaal gesloten en mogen geen verversingen worden rondgebracht”. Noch aan het een, noch aan het ander werd Zaterdagavond ook maar eenigzins de hand gehouden: het was ‘n va-et-vient, dat zeer storend werkte op degenen die naar ‘n concert gaan om te luisteren. Als voor ‘n volgende uitvoering eenige leden van Mannenkoor zich eens als commissaris van orde aanmelden? Het zou inderdaad geen overtollige weelde zijn.

Anno 2022 kunnen wij ons losse tafels en stoelen, rokend publiek en ‘verversingen’ serverende obers in concertzalen niet meer voorstellen. De zinsnede *degenen die naar ‘n concert gaan om te luisteren*

zal eveneens verbazen. Toch is de mores van een in stilte luisterend publiek (alook het dimmen van zaallichten) nog niet zo vreselijk lang vanzelfsprekend. Het bezoeken van een concertzaal was lange tijd namelijk een uitstapje waarbij de musici op het podium zorgden voor de achtergrondmuziek, zeg maar. Zeker in de 19^e-eeuwse Italiaanse operahuizen was het gezellig door de muziek heen kletsen en het nuttigen van meegebrachte spijzen en dranken heel gewoon. Roken en het luidkeels meezingen van gekende passages eveneens. Geen Italië in de zaal of op het schellinkje van welk theater dan ook, die (na het overweldigende succes van de première van Verdi’s *Nabucco* in 1842) zijn mond kon houden bij bijvoorbeeld *het Slavenkoor*

Afbeelding van het affiche van 1e uitvoering van Nabucco op 9 maart 1842 in de Scala van Milaan. De BM-première van dit tot officieus Italiaans volkslied uitgegroeide koorwerk was pas in 1999 tijdens de 3e Night of the Proms – Breda (waarover elders meer).

Roken tijdens de repetities is trouwens tot in de dirigeerperiode van Louis Suijkerbuijk (1952 – 1961) eveneens heel gebruikelijk geweest. Bij de jaarvergadering van 1954 gaf Louis echter te kennen dat *hij het roken liever niet ziet gebeuren tijdens de repetitie*. Het roken voor, tijdens de pauze en na afloop van de repetitie is nog decennia nadien gebruikelijk geweest. In 1991 werd een verbod om *voor en tijdens de pauze* te roken uitgevaardigd. *Na afloop van de repetitie is er*

echter geen bezwaar tegen roken, aldus het bestuursbesluit indertijd. Inmiddels behoren rokers zo’n beetje tot de paria’s van de maatschappij, maar hoelang heeft er wel niet een sfeer van stoere mannelijkheid rondom roken gehangen? Heren-van-stand en mannen-van-naam lieten zich daarom graag met ‘een peuk’ in de hand afbeelden. Vrouwen die rookten werden overigens lange tijd als ‘ordinair’ bestempeld, maar dat terzijde.

Frederik Jan (Fred) Roeske (1868-1961) | Een man-van-naam tijdens zijn carrière was Frederik Jan vast en zeker en toentertijd ook geen onbekende voor BM. Zevenenvijftig jaar lang dirigeerde hij namelijk de in 1853 opgerichte *Liedertafel Apollo*, in het Gouden tijdperk van BM (zie hfd. 6) een geduchte tegenstander bij zangwedstrijden. T.b.v. de in de inleiding gememoreerde (door Apollo georganiseerde) wedstrijd in Amsterdam schreef Fred het verplichte nummer *Het zijn de stemmen die klagen*. Hij dirigeerde in 1928 ook de zangers van de 8 koren (waaronder BM) die betrokken waren bij de openingsceremonie van de Olympische Spelen te Amsterdam (zie ook bij de inleiding op hfd.6 | ‘Het gouden tijdperk’). Evenals de eerder aangehaalde Gustav Heinze behoort hij echter eveneens tot ‘vergeten’ componisten, hoewel hij met 10 werken op de 5^e plaats van de Top 10 componisten lijst staat. Grootheden als Mozart, Beethoven en Wagner geeft hij daarmee ‘het nakijken’. Alle betreffende werken van Roeske passen in de 19^e-eeuwse liedertafeltraditie die nationalistisch, romantisch of godsdienstig van aard was. Respectievelijke voorbeelden zijn: *‘t Geuzenvendel op den thuismarsch*, *Harald’s bruid* en *Groot is den Heer*.

Kleren maken de man

1985 | De allereerste staatsfoto van BM in smoking met de in april van dat jaar geïnstalleerde beschermheer, burgemeester Frans Feij, in grijs kostuum op de voorgrond. T.g.v. haar 120-jarig bestaan gaf het koor op uitnodiging van B & W in het stadhuis op de Grote Markt een (druk bezochte) receptie.

Cultus addit hominibus auctoritatem. Dat wisten ‘de oude Romeinen’ al minstens 2000 jaar geleden. De Latijnse spreuk is vergelijkbaar met ons gezegde: *Kleren maken de man*. Ofwel: iemands kleding bepaalt het aanzien dat hij krijgt. Dit geldt evenzeer voor een koor. Het aanzien ervan wordt medebepaald door de uniformiteit dat het uitstraalt. Toch heeft het 120 jaar geduurd voordat er van echte uniformiteit sprake was. In dat jaar besloot het toenmalig bestuur namelijk eindelijk tot de aanschaf van een partij smokings bij de

gerenommeerde herenmodezaak van Jean Bergé aan de Haagdijk. Eindelijk, want tijdens de jaarvergadering van 8 februari 1956 pleitte Bart van Heusen al voor uniforme concertkleding. Bart (die al eerder in hoofdstuk 5 en 9 ter sprake kwam) was vestenmaker van beroep en aan hem hoefde je de uitdrukking ‘kleren maken de man’ dus niet uit te leggen. Wat hij destijds niet kon bevroeden was dat ‘het pleit’, met dank aan de vastberadenheid van Wim Gielen, pas een kleine 30 jaar later zou worden beslecht.

Zo op het oog valt er op oude archiefphoto's weinig aan te merken op de uniformiteit van BM. Aandacht voor ‘de uitstraling’ van het koor zal er dus met andere woorden altijd wel zijn geweest. Het betreft natuurlijk wel oude zwart/wit foto's waaraan alle kleurnuances ontbreken, maar het lijkt er toch op dat er al vroeg in de BM-historie kledingvoorschriften waren.

Bij de afbeelding: Uitsnede van een in hfd. 8 gebruikte groepsfoto uit 1876. Zie de nuanceverschillen w.b. strikken (wel/geen) en vesten (laag of hoog gesloten). Verschillen in colberts zijn lastiger te zien, maar het lijkt erop dat de zittende man met zijn handen op de schoot een *smoking jacket* (met zijden revers) aan heeft en de staande man rechts een gewoon colbert.

Het eerste feitelijk getraceerde kledingvoorschrift betreft echter een concert in augustus 1979 en luidde: *Donker kostuum, wit overhemd, BM-strik en BM-insigne*. In dat jaar had het bestuur namelijk besloten om een eerste stap te zetten in uniformiteit door het aanschaffen van een zogenaamde 'BM-strik'. Verder weten we nog dat ene Bob den Hazelaar (2e tenor), en destijds medewerker van V&D, de opdracht kreeg de strikken aan te schaffen. Hij heeft ze gekocht, ergens in

Etten-Leur, voor een bedrag van 1250,= gulden. Het aantal is niet bekend. Elk lid kon een strik kopen voor 10,= gulden. Een tweede stap volgde 5 jaar later. Tijdens de jaarvergadering van 8 maart 1984 wordt -ongetwijfeld tot groot genoegen van koorlid Wim Gielen- besloten tot de aanschaf van concertkleding en wel in de vorm van een smoking met toebehoren. De bekende couturier Jean Bergé begint alvast de maat te nemen.

Op de linker foto (Stadsarchief Breda/Johan van Gurp d.d. 1990) Jean Bergé in zijn herenmodezaak aan de Haagdijk. De smokings die de zangers destijds bij Jean konden afhalen, verkregen zij in *bruikleen*. Een mogelijkheid was ook om het kostuum met toebehoren op afbetaling van ca. f 550,- van BM te kopen. Daartoe werd het *kostuumfonds* opgericht, een spaarrekening waarop periodieke betalingen konden worden gedaan. Vanaf 1996 dienden nieuwe zangers zelf voor e.e.a. te zorgen. De 'oude lichter' kreeg de kledij voor f 100,- aangeboden waarna alle (evt.) restschuld kwam te

vervallen. In 1997 werd het kostuumfonds opgeheven en het geld daarvan 'overgeheveld' naar het *reisfonds* (waarover elders meer) | Op de andere foto Wim Gielen, onze tot voor kort oudste zanger die in 1968 (38 jaren jong!) bij BM terecht kwam en die op 15 februari 2022 op 92 jarige leeftijd kwam te overlijden. De foto werd genomen tijdens een interview met deze voormalige buurtkapper voor de (door Dré Dekkers en Eugène Quadekker verzorgde) nieuwsbrief *De man achter de zanger*.

De in maart 1984 bestelde concertkleding werd in het jubileumjaar 1985 geleverd. Maar waarom tot "groot genoegen" van Wim? Wel, gedurende een reeks van jaren stak hij op alle ledenvergaderingen bij de rondvraag zijn vinger op met steeds één en dezelfde vraag: *Voorzitter, wanneer gaan we eindelijk in smoking concerten?* (Eindelijk werd uiteindelijk 3 mei 1985 bij het Galaconcert ter gelegenheid van 120 BM in Stadsschouwburg Concordia aan het Van Coothplein.)

Hét gezicht in de hedendaagse geschiedenis van 'kleren maken de man' is dat van René Grimminck. René is sinds 2002 onze *chef-protocol*. Zijn onmiddellijke invloed op de protocollaire gang van zaken blijkt uit een bestuursbesluit van dat jaar:

Zangersstrik en Pochette: Aanschaf rood-wit-blauwe strik en oranje pochette te dragen bij niet-officiële uitvoeringen en ontvangsten in binnen- en buitenland.

De rood-wit-blauwe strik en (fel) oranje strik werd o.m. gedragen tijdens het jubileumconcert t.g.v. van 150 jaar BM in 2015. Op de foto hangt de driekleur om de nek van Arjan Melisse. Arjan is lid sinds 2005. In 2006 werd hij gestrikt voor de post van penningmeester, een verantwoordelijke bestuursfunctie die hij t/m 2014 nauwgezet heeft vervuld. In die periode zette Arjan zagezegd de tering weer naar nering en daarmee zorgde hij m.a.w. voor een solide financieel fundament waarvan BM nog altijd de vruchten plukt.

Ten behoeve van de uniformiteit introduceerde René in de loop der jaren de BM-manchetknoop en de witte bretel. René ontwerpt bovendien al 20 jaar de oorkondes die bij speciale gelegenheden aan zangers worden uitgereikt. Ook het laten vervaardigen van alle bronzen onderscheidingsbeeldjes (zie bij hoofdstuk 7) en van ons huidige vaandel (zie bij hoofdstuk 3) kan voor een belangrijk deel op zijn palmares worden bijgeschreven. Zijn voorsnog laatste initiatief om BM bij gepaste gelegenheden een kleurige uitstraling te geven is de aanschaf geweest van de goudgele strik en pochette in het coronajaar 2020.

Onder toezicht van BM-voorzitter Theo Baert ontving Jaap Belt tijdens de nieuwjaarsreceptie in zaal Vianden op 15 januari 2019 een bronzen Euterpe en bijbehorende oorkonde *Zanger van het jaar* uit handen van René Grimminck. Jaap (lid sinds 2010) verkreeg de eretitel vanwege zijn jarenlange verdiensten als ‘beheerder’ van Haven 7. Bij deze gelegenheid luidde het kledingvoorschrift (donker) oranje strik en pochete. Oorspronkelijk behoorde er een (snel uit de gratie geraakte) sjaal bij deze unieke combinatie. Uniek omdat het hele setje in 2014 werd vervaardigd door enkele dames uit *het Createam*. De (eveneens zelden gedragen) witte sjaals werden door dit team (zie ook bij ‘Een cultuuromslag in drie bedrijven’) tijdens de nieuwjaarsreceptie in januari 2016 aan BM geschenken.

Met betrekking tot ‘het aanzien’ is er ook een (on)dankbare taak weggelegd voor de *koorleider*. Deze geeft, afhankelijk van de situatie, aanwijzingen hoe podia te betreden en te verlaten. Ook ziet hij erop toe dat met het opkomen en afgaan bijvoorbeeld de jasjes zijn dichtgeknoopt en de concertmap op de afgesproken wijze wordt gedragen. In recente jaren werd deze rol met verve vervuld door Patrick Benjaminse. Zijn jeugdige leeftijd (pakweg min 30 onder het gemiddelde) vormde evenwel geen enkele belemmering voor deze, met een natuurlijk gezag beklede, beroepsofficier. In 2021 zei Patrick het koor om privéredenen helaas vaarwel. Na zijn vertrek werd een beroep gedaan op een ervaren rot op gebied van koorleiderschap, Ad Wirken.

Bij afbeeldingen: Ad Wirken geeft aanwijzingen tijdens het Vólkorenfestival – Middelburg op 5-06-2022 | Patrick B. bij het Najaarsconcert – 2017 in de St. Laurentiuskerk te Ginneken | Ontvangst door BM van carnavalsprins Peter C Lie op het Begijnhof in febr. 2016. (foto: Jos van de schoot) | BM voor de 1^e keer met een goudgeel accent tijdens het *Advents- en kerstconcert* in de St. Laurentiuskerk te Ulvenhout op 12-10-2021 (foto’s m.u.v. die van Jos van Ben Kaanders)

Een cultuuromslag in drie bedrijven

Een van de definities van ‘anachronisme’ is: *iets wat niet in de tijd past*. In die zin kan het tot het jaar 2000 (!) vasthouden aan de ‘mannen-onder-elkaar cultuur’ wat de meerdaagse buitenlandse koorreizen betreft als een anachronisme worden bestempeld. Een vrouwonvriendelijk koor is BM bovendien nooit geweest en een lied als *Ob blond, ob braun, ich liebe alle Frau’n* van Robert Stolz was zeker niet alleen op het lijf geschreven van een charmeur als Bart van Heusen. Er gingen

gedurende de lange koorhistorie wel meer oogjes glimmen bij het zien van, zeg maar, “zoveelen bloemen in de zaal” (zie bij ‘Over Heeren, Dames en Buitengewone Concerten’). Een aanstekelijke getuigenis hiervan dateert uit 1898. In de bovenzaal van Die Porte von Cleve (zie inleiding op hoofdstuk 5 | ‘Op netten stand gelegen’) werd de toen al *traditionele jaarlijkse feestavond* gehouden. Uit het betreffende ooggetuigenverslag het volgende sfeerbeeld:

Een keurige wandversiering met schetsen van een begaafd artist-lid, een mooi gelithografeerd programma van hetgeen ten beste gegeven zou worden, een eenvoudig, maar net en gerieflijk toneel met keur van draperieën, een lange rij van tafels, in hoefijzervorm geplaatst en bedekt met (vul zelf in, lezer! Ik mag niet onbescheiden zijn). Anno ‘nu’ kan ‘de lezer’ onmiddellijk invullen wat de bescheiden schrijver bedoelde. Met iets meer voorstellingsvermogen lukt dat ook wel bij het vervolg:

De Weener Dames-kapel, voor deze gelegenheid geëngageerd, veroverde stormenderhand alle harten. Men wist niet wat meer te bewonderen, het heerlijke ensemblespel, òf de solo’s, òf de onnavolgbare gratie, waarmede de directrice den dirigeerstaf zwaaide. En toen de dames zich wel vervaardigden eenige oogenblikken tusschen de gasten te verwijlen, steeg de geestdrift ten top. Ware kunst vindt steeds dankbare erkenning, niet het minst op “Mannenkoor”.

...de onnavolgbare gratie, waarmede de directrice den dirigeerstaf zwaaide...
(Bij de afbeelding: kleding- en kapselmode uit de late 19e eeuw)

Een mannenkoor bestaat per definitie uit een club mannen waarbinnen vanzelfsprekend een mannen-onder-elkaar cultuur heerst. Onder invloed van de sociaal-maatschappelijke verhoudingen tussen man en vrouw in de 19^e en vroege 20^e eeuw, alsook van de kerkelijke macht wat betreft het gescheiden houden ‘van de bokken van de schapen’, werden ‘de mannenzangbroeders’ als het ware in elkaars armen gedreven. Ook het Nederlandsch Zangersverbond deed met de door haar geïnitieerde tweejaarlijkse zangersfeesten in dit opzicht een flinke duit in het zakje (zie hoofdstuk 6 onder ‘Over zangersfeesten, bacchanalen en schandalen’). In deze tijdgeest

kwam men vermoedelijk niet eens op het idee om ‘moeder-de-vrouw’ mee te nemen naar zangwedstrijden en feestavonden. In de koorkronieken is er in ieder geval weinig of niets terug te vinden over gezamenlijke bezigheden. Weliswaar reisden er bijvoorbeeld in 1907 *supporters* mee naar Brussel, de vraag is echter of daar vrouwen (c.q. partners) bij waren. Zeer waarschijnlijk niet getuige het ooggetuigenverslag uit dat jaar (zie bij hoofdstuk 6 onder ‘Een boulevardcafé te middernacht’). De eerste (en feitelijk ook enige) expliciete verwijzing naar partners in de chronologische geschiedschrijving ‘125 jaar KZBM’ slaat op een concert in 1959:

Begin oktober verleent het koor in Antwerpen zijn medewerking aan een uitvoering van Beethovens’ negende symfonie. Het bestuur meende de uitnodiging te moeten aanvaarden, “omdat het voor iedere zanger onvergetelijk moet zijn iets dergelijks mee te maken”. Het optreden werd op uitdrukkelijk verzoek bijgewoond door echtgenotes en verloofdes van de zangers.

Portret van Ludwig van Beethoven (1770 – 1827), geschilderd door Joseph Karl Steiner | Beethovens 9^e (en tevens laatste) symfonie is om meerdere redenen een heel bijzondere. Hij was volledig doof toen hij het werk eind 1823 voltooide. De 9^e wordt ook wel *de koorsymfonie* genoemd. Dit vanwege het welbekende slotdeel (ode) *An die Freude* dat Ludwig schreef voor groot orkest, 4 solostemmen en gemengd koor. Helaas ontbreekt iedere informatie over de achtergronden bij de ‘onvergetelijke gebeurtenis’. Onbekend is dus van wie de uitnodiging kwam, waar en ter gelegenheid waarvan er werd opgetreden en welk orkest, solisten en vrouwenkoor er betrokken waren bij de uitvoering. Het ‘uitdrukkelijke verzoek’ zal echter zeker niet uit de lucht zijn komen vallen. Het slotkoor uit de 9e is overigens niet het enige werk van Beethoven dat voorkomt op de BM-repertoirelijst. In 1912 ging *Die Ehre Gottes ist die Natur* in première, *Die Vesper* volgde in 1983, *Hymne* in 1989 en *het Gevangenenkoor* - *O, welke Lust* uit *Fidelio* (de enige opera die Beethoven schreef) in 1996. Die Vesper keerde in recenter tijden met enige regelmaat terug op het BM-concertprogramma. Het Gevangenenkoor diende in 2019 aan de repetitiemap te worden toegevoegd met het oog op *het Beethovenjaar – 2020* waarin de 250^e verjaardag van deze uitzonderlijke componist gevierd zou worden. Tot het instuderen en uitvoeren ervan is het evenwel nooit gekomen vanwege de coronapandemie die destijds alle kooractiviteiten lamlegde.

In 1944 was BM op sterven na dood en het heeft niet veel gescheeld of haar geschiedenis was omstreeks dat jaar ten einde gelopen. Het koor werd evenwel ‘gereanimeerd’ en na een aarzelend begin ging men in veel opzichten al gauw weer op de oude voet verder. Op de oude leest geschoeid was bijvoorbeeld de *jaarlijkse feestavond* met allerhande optredens die op 27 november 1945 in ere werd hersteld. Uit de eerder in hoofdstuk 5 geciteerde zinsnede, *daarnaast wordt gedanst op muziek van grammofoonplaten, gedraaid op de pick-up met versterker van dansinstituut Van der Ven* (zie onder ‘Over Straatmuzikanten, Mussenkoor en Havenzangers’), kan worden afgeleid dat dergelijke avonden voor zangers én partners waren bedoeld. Mogelijk was dat ook al vóór de

Tweede Wereldoorlog het geval, maar expliciete aanwijzingen daarvoor zijn er niet. Duidelijke sporen van een actief beleid om de achterban van de leden te betrekken bij kooractiviteiten dateren uit de periode van het voorzitterschap van Hans Talboom. Voorbeelden zijn het Gevelconcert, de nieuwjaarsreceptie en de carnavals-(kinder)middagen aan Haven 7. Illustratief is eveneens de laatste repetitie voor het zomerreces. Hiervoor werden alle partners uitgenodigd om, één keer per jaar, mee te kunnen genieten van de sfeer tijdens en na de (bij deze gelegenheid korte) repetitie. Van hun kant lieten ‘de vrouwen’ zich bij gelegenheid ook niet onbetuigd. Tijdens de feestavond van 1991 traden bijvoorbeeld *de BM-girls* op

De *BM-girls* vormden een gelegenhedskoortje dat optrad tijdens een ‘verschoven’ feestavond t.g.v. 125 jaar BM op 31 mei 1991. Tot het verschuiven daarvan was besloten vanwege de vele activiteiten in het jubileumjaar 1990 zelve. Langer actief binnen de BM-gelederen waren de *Ani(s)meermeisjes* die ten tijde van de Night of the Proms/Classics - Breda concerten zorgden voor de lunch na de generale repetities in het Chassé Theater. Een groepje dat nog altijd bestaat is het *Createam* dat, met de verkoop van o.a. zelfgemaakte kerstspulletjes, goede doelen (zoals het Ronald McDonald Huis) ondersteunt. Over dit knutselclubje, in 2005 begonnen onder de paraplu van ‘*de vrouwen van de mannen van het mannenkoor*’ elders meer.

Maar ondanks het actieve integratiebeleid van Hans cum suis stapten mannen en vrouwen dus pas in het millenniumjaar 2000 voor het eerst *samen* in de bus voor een gezamenlijke meerdaagse koorreis. De aanloop daartoe begon in 1990. In dat jaar bestond de vereniging 125 jaar en dat werd groots gevierd. Ter gelegenheid van het 25e lustrum verscheen de eerste CD-opname van BM, was er een (met 1400 toehoorders uit-

verkocht) jubileumconcert in de Oranjezaal van het Turfschip en bovendien een vierdaagse concertreis naar Parijs met optredens in de Sacré Coeur, Auditorium des Halles en de Notre Dame. Elders zullen we nog terugkomen op de betreffende CD, het bijzondere jubileumconcert en de historische reis, maar in dit chapter memoreren we slechts het slotconcert dat op zondag 10 juni 1990 in de Notre-Dame werd gegeven:

In de namiddag zingt het koor, staande voor het centrale altaar, een achttiental koorwerken waarvoor het bij de talrijke toeristen een aandachtig gehoor vindt, dat na afloop overgaat in een gul applaus. Onder de aanwezigen bevinden zich ook "de Vrienden van B.M.", die kort tevoren in Parijs zijn gearriveerd teneinde dit slotoptreden mee te kunnen maken. Promotor en organisator van deze tweedaagse Parijs-special was Thieu Maas, voorzitter van het Comité.

Notre-Dame, de gotische kathedraal van Parijs op het Ile de la Cité

Onder de Vrienden vanzelfsprekend veel partners. In Parijs speelde zich daarom de 1e acte af de cultuuromslag in drie bedrijven. Veel had dat overigens nog niet om het lijf, want na het concert (en een korte begroeting in de majestueuze kathedraal) scheidden de wegen van 'de mannen' en de nagereisde Vrienden/partners zich alweer. Laatstgenoemden vervolgden hun eigen programma en de zangers zwermde uit over het befaamde Quartier Latin om aldaar als vanouds 'de bloemetjes buiten te zetten'.

Het 2e bedrijf speelde zich vijf jaar later af in Praag. Fungeerde bij de *Vrienden/sympathisantenreis* naar Parijs 'het Comité' onder aanvoering van Thieu Maas als gelegenheidsreisbureau voor 'de special', de organisatie van de 5-daagse *supporters-/publieksreis* werd destijds uitbesteed aan het commerciële reisbureau van Vroom & Dreesman. Bij deze parallelle reis was de entreprijs voor het Bevrijdingsconcert in de Sint Nicolaaskirche inbegrepen. Saillant detail uit het toch al niet goedkope aanbod: *Voor een kleine toeslag ad f 18,- tevens toegang tot feestavond met diner, zang, dans en folklore op zondagavond.*

Bij de afbeeldingen: Advertentie uit Dagblad De Stem van 1 juni 1995; de barokke St. Nicolai-kirche en het entreebewijs voor het *Bevrijdingsconcert* (met als hoogtepunt de *Veldmis* van Bohuslav Martinu met Bernard Kruijsen als solist). Midden onder: 'Zingara' Hanke de Hoogh (onze eertijdse 'huissopraan' zingt *La Zingara* van Gaetano Donizetti op de folkloristische feestavond.

**NAAR PRAAG MET
HET BREDA'S
MANNENKOOR**

supporters-/publieksreis
van 9 t/m 13 juni a.s.

Uitvoering **VRIJHEIDSCONCERT** in
Grote Sint Nicolaaskerk in Praag op
zaterdag 10 juni

Met medewerking van Noord Bo-
heems Lerarenkoor uit Most, Philhar-
monisch Orkest Teplice, bariton Ber-
nard Kruijsen, sopraan Hanke de
Hoogh, organist Anton van Kalmthout

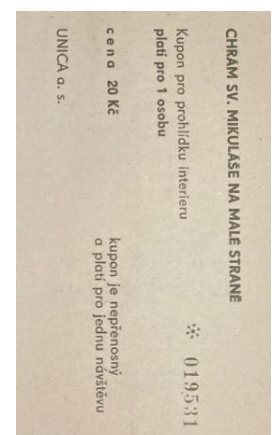
Dirigent: Marcel Verhoeff van Breda's
Mannenkoor.

Voor supporters-/publieksreis van 5
dagen bedraagt de reissom f 525.-
inclusief 4 overnachtingen met ont-
bijt, diner op heenreis, 2 diners in
Praag, excursie Praagse Burcht, en-
tree Vrijheidsconcert. Voor een kleine
toeslag ad f 18,- tevens toegang tot
feestavond met diner, zang, dans en
folklore op zondagavond.

Nog enkele plaatsen vrij. Snel boeken
bij:

DE SNELLE VLIET VAKANTIES

telefoon 01846-17900

Het decor van het laatste bedrijf was een wederom monumentale stad en wel in Wroclaw. In 2000 vormde BM het culturele cadeau van de gemeente Breda aan haar Poolse zusterstad. De reden daarvoor was de viering van het 1000-jarig bestaan van de stad in het millenniumjaar, alsmede 800 jaar bisschoppelijke hoofdstad van het land. Meer hierover in het hoofdstuk 'BM, het visitekaartje van Breda'. Op deze plaats 'verankeren' we 2000 als een bijzondere mijlpaal in de BM-historie. In dat jaar kwam er namelijk een stilzwijgend en definitief einde aan de opmerkelijke lange mannen-onder-elkaar traditie bij meerdaagse buitenlandse koorreizen. Vijf jaar 'na Praag' sputterde ook niemand meer tegen en werden bus en hotel als vanzelfsprekend met 'moeder-de-vrouw' gedeeld. Dit om de simpele reden dat inmiddels een nieuwe generatie zangers de plaats had ingenomen van een nostalgische oude garde met het 'vader-gaat-op-stap' deuntje van Toon Hermans bij wijze van spreken in het achterhoofd.

Het 16^e eeuwse stadhuis op het uit 1240 stammende marktplein van Wroclaw, een monumentaal 'decorstuk' uit het 3^e bedrijf van een cultuuromslag

Vrouwen in een mannenwereld

Zoals in de inleiding aangeroerd speelde 'de vrouw' geen rol van betekenis in het maatschappelijke leven van de 19^e en een groot deel van de 20^e-eeuw. Vrouwen hadden een taak in het huishouden. De huishoudschool was voor velen van hen dan ook de hoogst genoten vorm van onderwijs. En wie al een baan mocht hebben in typische vrouwenberoepen zoals kleuterleidster of verpleegster, verloor deze zodra er getrouwd werd. Vrouwen 'verkreten' dan de achternaam van hun man en de zorg voor de kinderen. Hoger onderwijs, inclusief het conservatorium, was er voor meisjes met andere woorden niet bij. De eerste vrouwelijke studenten werden pas omstreeks 1915 op conservatoria toegelaten. Een van de gevolgen van de stelselmatige achterstelling en onderbenutting van vrouwen is dat het wereldje van topdirigenten tot op de dag van vandaag door mannen wordt gedomineerd.

Een van de eerste vrouwen die tot het mannenbolwerk wist door te dringen was Antonia Brico. In 1938 dirigeerde zij (als eerste vrouw ooit) de prestigieuze New York Philharmonic. Antonia kan evenwel bestempeld worden als een 'witte raaf' die in begin van haar carrière veel tegenstand ondervond *omdat men van mening was dat het beroep van dirigent alleen door mannen kon worden uitgeoefend* (bron: Wikipedia). Vrouwen zouden over het algemeen ook "te klein van stuk zijn" en het zou het hen aan "natuurlijk gezag" (over mannen) ontbreken.

Antonia Brico (Rotterdam 1902 – Denver 1989) Nederlands – Amerikaans pianiste en dirigente

In het licht van het bovenstaande is het vanzelfsprekend dat alle BM-dirigenten tot aan 2006 mannen waren. In dat jaar kwam er, zij het kortstondig, een einde aan die hegemonie. Sonja Feenstra werd immers als beoogd opvolger van Marcel Verhoeff binnengehaald. Binnen die micro-mannenwereld van BM leidde dat tot een scheiding der geesten, zowel binnen de rangen der zangers als binnen het bestuur. Tot een vaste aanstelling is het (mede) daarom nooit gekomen. Dat neemt echter niet weg dat ook Sonja kan worden bestempeld als een 'witte raaf' in onze eigen koorgeschiedenis.

Wel kijken hè mannen! | Sonja Feenstra, BM-dirigente in de periode 2006 – 2008, tijdens een repetitie aan Haven 7 | Tot haar 'nalatenschap' behoren 2 liederen die tot het periodieke Kerst- en Adventsrepertoire zijn gaan behoren, te weten *Ave Maria* van Giulio Caccini en *Le ciel a visité la terre* van Charles Gounod.

Sonja was trouwens niet de eerste vrouw die aan BM verbonden was. Felice de Rijk ging haar voor. Gedurende de gehele periode van het dirigentschap van Marcel Verhoeff (en enige jaren ook tijdens dat van zijn voorganger Peter Hermans) was zij het vertrouwde gezicht achter de piano. Toen Marcel stopte vond Felice, inmiddels 'aardig op leeftijd', dat ook háár tijd om afscheid te nemen gekomen was.

Op 31 augustus 2008 werd Felice op een speciale afscheidsavond (samen met Marcel) uitgebreid in de bloemetjes gezet voor haar jarenlange trouwe dienst aan BM. Felice neemt een absoluut unieke plaats in in de BM- historie. In 1995 werd zij namelijk, als enige vrouw ooit in onze geschiedenis, ingeschreven als *buitengewoon lid* van de vereniging. Hiertoe werd destijds besloten om haar 'statutair' in te kunnen lijven bij de muziekcommissie. Bij haar afscheid werd zij bovendien uitgeroepen tot *Zanger van het Jaar*.

De ontwikkeling van de klassieke muziek zoals wij die kennen begon zo'n beetje in de late Middeleeuwen en wordt gekenmerkt door opeenvolgende stijlperiodes zoals de Renaissance, de Barok of de Romantiek. In de muziekgeschiedenis laat men de Renaissance in de regel beginnen in 1450 en de Romantiek eindigen in 1910. In die tussenliggende eeuwen waren het (een enkele uitzondering daargelaten) louter mannen die muziek schreven. Evenals dirigeren behoorde componeren tot in lengte van jaren dus eveneens tot het domein van 'de man'. Het werk van vrouwen werd ook niet serieus genomen. Dat ondervond bijvoorbeeld Clara Wieck, beter bekend onder maar mansnaam Schumann. Clara was op de eerste plaats een virtuoos pianiste die bij leven

meer faam genoot dan haar echtgenoot Robert (legendarisch is de vraag van prins Frederik der Nederlanden aan Robert na een door hem bijgewoond concert van Clara: "Doet U ook aan muziek?"). Op zeer jonge leeftijd begon zij ook met componeren. Haar pianoconcert in a-mineur opus 7 voltooide ze op 15-jarige leeftijd. Het concert, met Clara zelf achter de piano, ging tien jaar later op 9 november 1835 in première. Clara werd daarbij begeleid door het Gewandhausorchester (anno 1781) onder leiding van Felix Mendelssohn. Een verslaggever vond evenwel dat van een serieuze recensie over de uitvoering geen sprake kon zijn "*omdat men hier met het werk van een dame van doen had*".

Hans van Bülow, een van de beroemdste dirigenten uit de 19^e eeuw, was nog vernietigender in zijn (voor)oordeel: *Reproductief genie kan men toeschrijven aan het schone geslacht, creatief genie echter met zekerheid niet. Een componiste zal nooit bestaan, enkel een abusievelijk gedrukte kopiiste () Ik geloof niet aan de feminiene vorm van het woord schepper. Ik heb overigens een bloedhekel aan alles wat maar enigszins naar vrouwenemancipatie riekt* (bron: Wikipedia).

Clara Josephine Wieck (1810 – 1896), kort voor haar huwelijk met Robert Alexander Schumann (in augustus 1840) geportretteerd door Johann Schramm

Als vrouw moest je met andere woorden heel stevig in je schoenen staan wilde je in de 19^e eeuw als componist in een door mannen gedomineerde en antifeministische wereld manifesteren. Ook in een groot deel van de 20^e eeuw was dit trouwens nog het geval en het is daarom niet erg verbazingwekkend dat op de imposante BM-repertoirelijst vanaf 1865 tot heden er welgeteld vijf werken staan die door een vrouw werden geschreven. De eerste twee zijn van de hand van Johanna Bordewijk – Roepman en werden door

Louis Suijkerbuijk respectievelijk in 1954 en 1957 geïntroduceerd. Het betrof *Poem & Dancesong* en *Mexican Market Woman*. Beide liederen kunnen als voorbeeld dienen voor de vernieuwing van het BM-repertoire die werd ingeluid door Wim de Rooij (BM-dirigent in de periode 1949 - 1951 | zie bij hoofdstuk 4 onder 'Zo vader, zo zoon') met werken van componisten zoals Claude Debussy (*Fleurs de blés*), Zoltan Kodály (*Mulato gajd*) en Leos Janáček (*Odpocín Ci*)

Johanna Bordewijk – Roepman (1892 – 1971) begon, na een studie Engels, op 25-jarige leeftijd met componeren. Hoewel zij op latere leeftijd compositielessen volgde bij Eduard Flipse wordt zij beschouwd als een aan geen school of enige traditie gebonden autodidact. Johanna heeft een breed oeuvre nagelaten. Ze componeerde o.m. werken voor orkest, koor en orkest, piano en kamermuziek. Ook schreef zij de één acte opera *Rotonde* waarvoor haar man (de schrijver Ferdinand Bordewijk) de tekst aanleverde. Na WO II kwam er meer accent te liggen op het (al dan niet in opdracht) schrijven van koorwerken. De vijftiger en zestiger jaren van de vorige eeuw waren voor Johanna de meest succesvolle jaren uit haar carrière. In binnen- en buitenland werden toen met regelmaat werken van haar hand uitgevoerd. Onder meer door het Rotterdamsch Philharmonisch Orkest o.l.v. van haar leraar Eduard Flipse. Dit orkest stond destijds bekend als *hét orkest voor moderne muziek*.

Het derde werk is de ‘evergreen’ *Bless this house* van May Brahe. Het lied, dat in 1971 door Otto Deden aan het BM-repertoire werd toegevoegd, wordt vandaag de dag immers nog altijd gezongen bij Advents- en Kerstconcerten.

Mary Hannah Brahe (1884 – 1956) | May werd in Melbourne geboren, maar woonde en werkte het grootste deel van haar leven in Engeland. Van haar imposante oeuvre aan o.m. liederen voor solostem en piano is *Bless this house* (d.d. 1927) wijd en zijd bekend geworden door plaatopnames van eertijdse wereldsterren zoals Beniamino Gigli en Mahalia Jackson. Chris Knook, onze repertoirekenner bij uitstek, publiceerde eerder al eens het volgende over dit lied op de BM-website: *Bless This House is om meer dan één reden een bijzonder lied. Breda's Mannenkoor zong het eerder in het begin van de jaren tachtig, vorige eeuw, in de grote zaal van het Casino in Blankenberge, België. Ná dat concert kwamen twee, al bejaarde West Vlaamse dames naar ons toe, om ons te bedanken voor het brengen van dit "schone lied". Ze waren ontroerd. Het bracht hen terug in de dagen net na de invasie in Normandië in 1944. Er waren toen veel Engelse en Canadese militairen in België. Deze jongens bezochten ook de kerkdiensten waar zij de beroemde Engelse Hymns zongen. Steevast begon zo'n bijeenkomst met het zingen van Bless This House. Wat in die tijd, en op dat moment, heel indrukwekkend was. Ze vertelden daarbij dat ook in Londen, waar vanaf 1942 tot 1944 honderden bombardementen werden uitgevoerd die aan 30.000 mensen het leven hebben gekost, bij allerlei bijeenkomsten dit lied werd gezongen.*

Het vierde werk, *De Vrede van Breda* van de Bredase componiste Desiree van Warmerdam, is van vrij recente datum. Het is tevens het enige omvangrijke werk in het rijtje, want het betreft een 7-delige compositie voor mannenkoor, gemengd koor, orgel, trompet en slagwerk. Bij de laatste twee delen voor gemengd koor was het Projectkoor Etten - Leur onder leiding van Dieneke Bicknese – Rother betrokken. ‘De Vrede’ trof het lot van eerdere specifieke gelegenhedswerken, dat wil zeggen, heel veel repeteren voor een éénmalige uitvoering (zie ook bij hoofdstuk 1 onder ‘De Vrede van Breda’ en hoofdstuk 7 ‘Over de slag naar Chatham’).

Desiree van Warmerdam (zie ook zie bij hfd. 1) | De internationaal vermaarde Bredase componist Daan Manneke schreef destijds een aanbeveling voor het werk van Desiree dat volgens hem *een vitale frisheid* uitstraalt. Zij neemt *in het toch al rijk geschakeerde Nederlandse muziekleven een eigen plaats in. Geschoold als klassiek musicus -ze is fluitist- heeft ze met haar composities het palet van de Nederlandse muziek verrijkt en heel persoonlijk ingekleurd. Haar oeuvre is m.i. heel persoonlijk en authentiek.*

Dieneke Bicknese – Rother | Na het behalen van haar diploma koordirectie in 1993 gaf Dieneke talloze concerten met heel wat verschillende koren. Onder meer met het door haar zelf opgerichte vrouwenkoor *Giocoso* en het *Etten – Leurs Mannenkoor*. Beide koren zijn inmiddels opgeheven, maar met het voornoemde (door Dieneke zelf in 2008 geïnitieerde) projectkoor timmert zij, o.a. met de *Passie voor Passie* -projecten nog altijd stevig aan de weg.

Het vijfde en vooralsnog laatste werk is *The Rose* van Amanda McBroom. Dit POP-nummer werd wereldberoemd door de vertolking ervan door Bette Midler in de gelijknamige film. De verbreding van het BM-repertoire met 'popular music' kan voornamelijk op het conto geschreven worden van Hans de Wit. De BM-première van *The Rose* was tijdens het Gevelconcert op 8 juli 2018. Heel vaak heeft het lied daarna echter niet meer op het programma gestaan. Het enige 'blijvertje' staat dus op naam van May Brahe.

Amanda McBroom werd op 9 augustus 1947 in Los Angeles geboren en is zangeres, songwriter, actrice en cabaretière. *The Rose* is veruit haar bekendste nummer.

Tenslotte nog een opmerkelijk feit binnen dit kader van vrouwen in een mannenwereld en van de Wein -ohne Weib- und Gesang cultuur als 'voedingsbodem' van liedertafels. In de periode 1903 - 1917 is er namelijk "een gemengd a capella koor" onder de vleugels van BM actief geweest. "Deze merkwaardige loot" (aldus de schrijvers van '125 jaar KZBM') was een officiële "onderafdeeling der Vereeniging" en viel in 'het gouden tijdperk' van BM (zie hoofdstuk 6) "eveneens vaak in de prijzen".

Afbeelding van het gemengd a capella koor op het buitenpodium in de tuin van Concordia (uit het: *Gedenkboek ter herinnering aan het gouden jubileum der Koninklijke Zangvereniging Breda's Mannenkoor*). Veel meer dan het volgende is er over 'deze merkwaardige loot' niet terug te vinden in analen van BM. Bij het aantreden in 1917 van Willem Robert jr. als dirigent *zijn er plannen om het gemengd a capella koor, dat jarenlang onder Ingenhoven en van Nieuwenhoven een vast onderdeel van de vereniging uitmaakte, nieuw leven in te blazen.*

De toog van Haven 7

Een van de doelstellingen waarmee BM in 1865 werd opgericht was *om aangename verpoozing te vinden na gedanen arbeid*. 'Na gedanen arbeid' is vandaag de dag niet meer aan de orde, maar van 'aangename verpoozing' in aansluiting op de repetities kan nog altijd worden gesproken. Bij dat 'verpozen' ging het er vroeger wel iets ruiger aan toe dan heden ten dage. BM stond tot ver in de jaren 80 van de vorige eeuw niet voor niets bekend als 'het *zuipkoor* van de brouwerij'. Dat weinig flatteuze predicaat had BM te danken aan een groep zangers die na de repetitie nog de kroeg indook alwaar, tot vermaak van heel wat Bredanaars, vrolijk werd verder gezongen. De reclameleus van de Drie Hoefijzers *Hoog het hart! | Hoog het lied! | Hoog het bier!* was met andere woorden op het lijf geschreven van menig generatie zangers die een arsenaal aan liederen zo uit de mouw kon schudden. Kom daar vandaag de dag nog maar eens om.

Afbeelding van een schilderij (olieverf op linnen, 76 x 55 cm) dat in opdracht van de firma Smits van Waesberghe werd vervaardigd en sinds 1946 als achtergrond diende voor tal van reclameposters voor Drie Hoefijzers Bier. Op een van deze posters stond de slogan: *Hoog het hart! Hoog het lied! Hoog het bier!* Met enige fantasie staan deze slogan en afbeelding symbool voor de ontstaansgeschiedenis van *liedertafels* (zie ook hfd.6 onder 'Een uitstapje met Ludwig Brandts Buijs'). 'Het koor van de brouwerij' (zie hfd.4) is BM allang niet meer en 'doorzakken' op repetitieavonden is er heden ten dage al helemaal niet meer bij. Dit komt niet omdat de doorsnee zanger van vandaag 'braver' van aard zou zijn, maar simpelweg gemiddeld genomen wel zo'n 20 à 30 jaar ouder dan de mannen van weleer die een wekelijks stapavondje nog wel konden verteren.

Hoewel er vanaf den beginne bier getapt kon worden in het eigen repetitielokaal (zie hoofdstuk 5 'Op netten stand gelegen'), heeft de toog van Haven 7 op *repetitieavonden* lange tijd een erg bescheiden rol gespeeld in het verenigingsleven van BM. In de oude kronieken is er althans niets méér over terug te vinden dan een opmerkelijke bestuursbesluit uit februari 1940: *Als proef is er een kwartier pauze, waarin een gratis kopje thee wordt verstrekt*. De mogelijkheid om in de pauze en na afloop van de repetities al dan niet alcoholische consumpties te kopen deed zich pas voor (voor zover viel na te gaan) vanaf 1962. Vanaf dat jaar werd Haven 7 aan Leo Tiggelman verpacht (zie bij hoofdstuk 5 onder 'Tango's en tapas'). De toog bracht toen

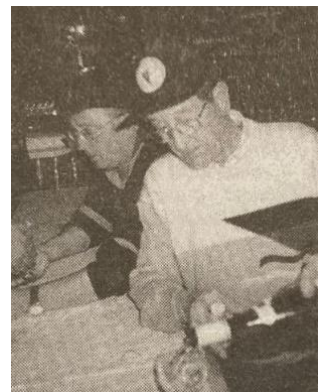
echter geen geld in het BM-laatje, want contractueel stak de pachter de barinkomsten in eigen zak. In de periode 1962 - 1984 stond Leo (desgewenst met eigen personeel) zelf achter de bar. Pas na zijn vertrek in oktober '84 komt de eerste 'kastelein' uit eigen gelederen 'in beeld' en wel in het eertijdse verenigingsblad *Dit zijn goeie berichten* nr. 23 uit 1987. Hierin is in de rubriek *In gesprek met...* een interview terug te vinden dat als volgt wordt ingeleid: *Wie kent hem eigenlijk niet, Huub van Outhesden, onze altijd zo bedrijvige "kastelein", die tot in de kleine uurtjes aan de bar bezig is. Elke donderdag is hij al vroeg present, om, als de bar open mag, iedereen die maar wil te voorzien van 'n pilske, 'n borreltje of allebei.*

Ten tijde van Grand-Café Het Koor (1990 – 1995) werd de bar uitgebaat door Jac van Leusden. Erg 'getapt' onder de zangers was Jac echter niet en in de pauze kon hij de toeloop in zijn eentje niet aan. Van 'helpende handjes' wilde hij bovendien niets weten. Een biertje had men destijds desgewenst sneller te pakken in een van de belendende cafés aan de Haven (dit mede omdat iedere consumptie nog met *contant geld* werd afgerekend). Na de repetitie bleven er dan ook maar weinigen 'voor de gezelligheid' hangen. Aan deze al met al wat sfeerloze episode kwam een einde toen per 31 mei 1995 het contract met de toenmalige uitbater werd opgezegd en de draad van eigen vrijwilligers achter de bar (na de periode 1984 – 1990) weer werd opgepakt.

Na het gedwongen vertrek van Jac werd de barcommissie weer functioneel. De oorspronkelijk (in 1991) geformuleerde taakomschrijving van deze commissie luidde (en luidt in principe nog altijd): *Zij beheren inkoop- en verkoopbeleid van dranken tijdens repetitie-avonden en bij ander mannenkoorevenementen. Jaarlijks verstrekken zij een overzicht aan de penningmeester.* Na de reactivering van de betreffende commissie per 1 juni 1995 werd het, met Piet Dekkers als voorman, een stuk gezelliger in 'de derde helft' van de repetitieavonden. Henk Mathijssen, destijds de dirigent van het 'Klein Koor B.M.' (waarover elders meer), nam plaats achter de piano waarna er weldra luchtig repertoire uit onder meer het

'rode boekje' door de ruimte schalde. Ook waren de wekelijkse sluitingstijden variabel naar de mate van 'wat er bleef plakken' en in de loop van de avond kwam Piet(je) altijd rond met een schaal geurige bitterballen. Spoedig na het aantreden van Pieter van Boxel als nieuwe voorzitter in januari 2006 gaf Piet er echter de brui aan. Op de achtergrond speelde de professioneel militaristische aanpak van Pieter bij het aansturen van vrijwilligers die menigeen enigszins koud op het dak viel (zie ook bij hoofdstuk 7 onder 'Het einde van tijdperk'). De belangrijkste reden was echter de besteding van de barinkomsten die op een aparte bankrekening werden (en worden) bijgeschreven.

Bij de afbeelding: Vanaf mei 1995 vormden (vlnr.) Piet Dekkers en Piet Possemis (die zich in de loop van 2002 om privé redenen uit de barcommissie terugtrok) het vertrouwde duo achter de toeg van Haven 7. De foto stamt uit 1999 en werd gebruikt als illustratie bij een dubbelinterview in het voormalige verenigingsblad *Goeie Berichten*, nr. 52 onder de titel *Aan kakelende kippen heb je niks*. De quote is ontleend aan Piet Dekkers. Piet had een uitgesproken mening over de besteding van de barinkomsten en stak deze ook niet onder stoelen of banken. Hij ergerde zich namelijk groen en geel aan het 'graaien' van het bestuur: *Ze kunnen zó aan dat geld Peet en nou hebben ze weer f 7000,- van de bankrekening gehaald.* Piet foeterde tijdens het interview ook nog over *gaten vullen en eigen huis opvreten*. In de ogen van Piet dienden de barinkomsten *direct* aan de leden besteed te worden, want: *Het is hún geld!* In grote lijnen stond het bestuur daar trouwens wel achter, want (citaat uit het bestuurlijk nieuwsbulletin *Meer weten d.d. januari 2001*): *De opbrengsten van de bar worden veelal besteed aan de ontspanningsactiviteiten van de koorleden, zoals een dagje uit vissen en de bekende pinksterfietsdag, maar men levert ook een bijdrage voor de eventuele tekorten voor o.a. de kerstconcerten.* Maar dat voorbehoud was Piet dus een doorn in het oog.

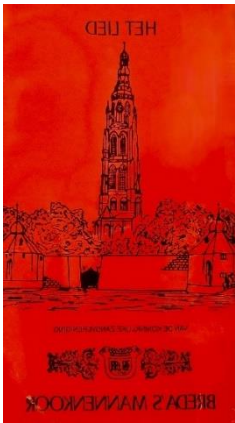
Na het abrupte vertrek van Piet Dekkers als 'voorman' zat men toch een beetje met de handen in het haar. De toenmalige penningmeester wendde zich daarop tot Hans Slockers met het dringende verzoek om de bar "in ieder geval in de maand september" open te houden. Hans, die destijds als een der weinigen gehoor had gegeven aan een bestuursbesluit uit 2002 (*Per toerbeurt verrichten de leden -naast de vaste medewerkers- bardiensten*) deed dat evenwel tot in 2008. Als een ware bewindvoerder zorgde hij (met positieve resultaten) voor een efficiënter voorraadbeheer en inzichtelijker boekhouding.

Nieuwjaarsreceptie – 2009 | Vlnr: Hans Slockers, Pierre Bogmans en Guus Eltingh (die jarenlang de trouwe kompaan was van Hans en Pierre)

17 oktober 2022 | Stamgasten van *Tafel 10*. Vlnr: Frans Luijben (zie bij hfd.4 onder 'Het bier blijft in Breda', Ad Wirken en John van Dongen. Ten tijde van *El Mundo* (zie bij hfd.5) was 'hier' een klaptafel aan de bar bevestigd. Deze tafel (met nr.10 onderop het blad) was de vaste stek van een van de 'soort-zoekt-soort' groepjes dat na de repetities 'blijft hangen'. Zie ook onderaan pag. 22.

Will Dummy Go Spades? | Leonard Raven-Hill, Engels cartoonist en illustrator (1867 – 1942) | De tijd van Piet D. & Piet P. was ongetwijfeld een gezellige tijd. Behalve dat er vrolijk werd ‘nagezongen’, werd er ook door een vaste kern zangers getoet. De verliezer betaalde ‘braaf’ een rondje (‘braaf’, omdat er in ruiger tijden een handjevol zangers naar een heuse goktent op de Haagdijk togen, maar dit terzijde). ‘Nazingen’ en kaartspelen behoren allang tot de verleden tijd. In later jaren werd er van bestuurswege nog wel eens een (vergeefse) poging ondernomen om door het beschikbaar stellen van kaart- en bordspelen iets van die goeie-ouwe-tijd te doen herleven. Wat ook (na een of twee pogingen) op een mislukking uitliep, was de afspraak die met Marcel Verhoeff werd gemaakt om van achter de bar nog enkele gezellige toogliederen ‘uit het rode boekje’ (zoals *Weinland*, *Kellermeister* of *Quattro Cavi*) te dirigeren. Daar bleek Marcel, ook al vanwege zijn late thuisreis naar Vianen, toch niet echt veel zin in te hebben. Beide pogingen kunnen beschouwd worden als ‘barbeleid’ met het oog op het bevorderen van de sociale cohesie binnen de gelederen ná de repetitie. De druk vanuit de zangers om de repetities zelf met ‘iets luchtigs’ af te sluiten is overigens van alle BM-tijden. Illustratief is het volgende citaat uit ‘125 jaar KZBM’: *Tenslotte zullen met name na de pauze vocaal gemakkelijker in het gehoor liggende werken worden ingestudeerd; dit naar aanleiding van de wens van veel zangers zich meer “uit te zingen” en aldus bevredigender repetities te krijgen.* Dit besluit, dat werd genomen tijdens een buitengewone algemene ledenvergadering in mei 1960, werd evenwel nooit uitgevoerd. Louis Suijkerbuijk voelde daar namelijk niets voor.

De geschiedenis van het ‘het rode boekje’ is in 1964 begonnen. In dat jaar verscheen het eerste zangbundeltje in broekzakformaat. Het had een blauwgrijze kaft en stond vol vrolijke, inmiddels in de vergetelheid geraakte, gelegenhedsliederen. Het afgebeelde rode boekje is de 2^e uitgave ervan die 1974 werd uitgegeven. In 1993 werd het bundeltje met *bij informele gelegenheden “uit het hoofd te zingen”* liederen geactualiseerd. In 2002 verscheen een compleet nieuwe uitgave van *Het Rode Boekje: Zangbundel met “licht” repertoire zal opnieuw door Hans Talboom worden samengesteld en voor de Romereis uitgedeeld. In de bundel worden dit keer ook teksten van het vaste BM-repertoire opgenomen* (citaat uit ‘Bestuursbesluiten en initiatieven – 2002’). Het bundeltje kreeg evenwel een groene kaft. De ‘remake’ en actualisering ervan (t.b.v. de jubileumreis in 2015 naar o.m. Dresden) kreeg daarom de titel “Het Groene Boekje”.

De ‘bewindvoering’ van Hans (die ook de verkoop van de in 2002 geïntroduceerde *consumptiekaarten* à f10,- strikt in eigen hand hield én de sleutel van de geldkist ‘op zak’) duurde tot 2008. In dat jaar nam Pierre Bogmans, die eerder de gelederen achter de bar al was komen versterken, ‘het sleutelbeheer’ van hem over. Evenals Piet hield Pierre er enigszins eigenzinnige ideeën over het barbeheer op na. Zo wilde hij bijvoorbeeld van het serveren van bitterballen (vanwege ‘het gedoe’ en de vetlucht) niets weten. Pierre trok de kar maar liefst 12 jaar en dat (naar eigen zeggen in een afscheidsbrief aan alle leden) *met héél véél plezier*. Ietwat noodgedwongen vanwege een almaar tanende gezondheid droeg hij de eindverantwoordelijkheid voor de toog van Haven 7 in juni 2020 over aan Kees van Aert. Op het conto van Pierre kunnen de introductie van de *barmunten* (met het oog op de afrekensnelheid) en de handmicrofoon (ten behoeve van de pauzepraatjes door de voorzitter) geschreven worden. In voornoemde brief memoreert hij ook ‘zijn’ *kaasblokjes, worstschijfjes en pinda’s*, alsmede *de sfeervolle muziek bij de nazit*.

5 oktober 2015 | Vlnr: Pierre Bogmans en zijn opvolger Kees van Aert met de barschort die t.g.v. het 150-jarig bestaan tijdens een speciale repetitieavond op genoemde datum in gebruik werd genomen. Deze (bij speciale gelegenheden gedragen) schort kwam dus in de plaats van het rode exemplaar uit de tijd van Piet Dekkers (zie de betreffende in de inleiding gebruikte foto). Het allereerste attriboot ter onderscheiding van barcommissieleiden was trouwens een zwarte pet met een opgeplakt BM-loge (zie betreffende foto op voorgaande bladzijde). *Betaald uit de bargelden*, valt te lezen in het eerder aangehaalde dubbelinterview, *moeten ze maar eens wat van durven zeggen...*

Als barcommissievoorzitter moest Kees, die overigens al vanaf 2009 tot de 'kernploeg' achter onze toog behoorde, nog ettelijke maanden op zijn handen blijven zitten. Zijn aantreden viel immers samen met de eerste coronagolf en alle beperkende maatregelen van dien. Feitelijk is er pas vanaf 7 maart 2022 weer sprake van (min of meer) normale repetitieavonden. Mede door toedoen van zijn kompanen Arnoud van der Westen en Leo Schuurmans herleefden vanaf dat moment oude tijden en braken er nieuwe aan. De bitterbal (bereid in een reukloze *airfryer*) is terug van weg geweest. Bij tijd en wijle wordt er ook weer spontaan meegezongen aan de bar met de (verzoek)nummers die Kees via *spotify* laat horen. De barmunten zijn nog altijd functioneel, maar kunnen tegenwoordig via een *paymate* met een bankpas worden afgerekend. Een in het oog springende ontwikkeling is de intrede van *Hertog Jan*. Opvallend is ook dat het in het post-coronatijdperk in de 'derde helft' rondom de toog van Haven 7 steeds drukker is geworden. Gekaart wordt er weliswaar allang niet meer, maar onder de gemiddeld genomen 40 à 50 'plakkers' is gezelligheid hoe dan ook troef.

Bij de foto's: 1. Arnoud van der Westen (lid sinds 2012) en Frans van der Wulp (lid sinds 1993) | 2. Leo Schuurmans (lid sinds 2014) en 'Hertog Jan van Brabant' | 3. 'Soort zoekt soort' tijdens 'de derde helft' Noot: Door personeelsgebrek in aansluiting op alle corona-ellende zag de pachter van Haven 7 zich genoodzaakt om zijn zaak (al dan niet voorlopig) te sluiten. Mede daarom werd het tappen van bier uit vaatjes onaantrekkelijk. Maar geen bierdrinker treurde toen *den Hertog Jan* kwam varen...